

POJĘCIA STOSOWANE W ARCHITEKTURZE KRAJOBRAZU

Piotr Patoczka

Politechnika Krakowska, Instytut Architektury Krajobrazu
Institute of Landscape Architecture, Cracow University of Technology
31-155 Kraków, ul. Warszawska 24

Streszczenie. Terminologia architektury krajobrazu opiera się na dwu pojęciach: jednostki i wnętrza ark – one z kolei wiążą się z grupą – rodziną nazw i określeń źródłowych, aby rozwinąć się w zbiór o rozmytych granicach, czerpiących z architektury, urbanistyki i planowania przestrzennego; w aspektach „natury” i „kultury”, zbiór ten należy nieustannie doskonalić dla łatwego i jednoznacznego przekazywania informacji specjalistycznych.

Słowa kluczowe: architektura krajobrazu, jednostka i wnętrze ark, kompozycja

Rem tene verba sequentur

UWAGI WSTĘPNE

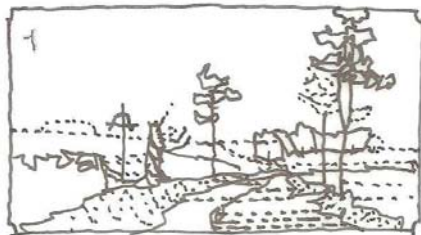
O pojęciach i potrzebie ich systematyzowania nie trzeba nikogo przekonywać, zwłaszcza w rozwijającej się dziedzinie architektury krajobrazu. Funkcje terminologii specjalistycznej są bowiem liczne i zróżnicowane w odniesieniu do różnych grup użytkowników. Określenie granic¹ i struktury zbioru wydaje się zadaniem trudnym, z racji wielu zapożyczeń nazewniczych i definicji „krajobrazowych”. Stąd metoda badań zbioru i zakres prac nad tematem pozostają otwarte. Również wobec tak postawionego zadania stan badań musi wykraczać szeroko poza ramy architektury i urbanistyki, w dziedziny przyrodnicze. Zbudowanie systemu pojęć architektoniczno-krajobrazowych musi się więc odnosić do jednej płaszczyzny, wyrażonej terminami: jednostka i wnętrze. Próba strukturalizacji zbioru zakłada wyodrębnienie „grupy źródłowej”, od której to możliwe będzie rozbudowywanie pola, a nawet przestrzeni pojęć drugo- i trzeciorzędnych. Tak więc zarówno temat, jak i cel pracy oraz metody i zakres studium są szerokie –

¹ M. Heidegger, 1977. *Budować, mieszkać, myśleć*, Warszawa, s. 9. Granica nie jest tym, czym coś się kończy, dopiero gdy coś jest ograniczone zaczyna być sobą [...].

nie sposób tych badań zamknąć – można jedynie na pewnym stopniu ogólności nazwać poprawnie i zdefiniować rodzinę, powiązanych sensownie głównych pojęć – przejdźmy jednak do przykładów z zakresu planowania i projektowania krajobrazu, czyniąc zastrzeżenia, że artykuł ten ma charakter autorski i że można, w myśl innego klucza pojęciowego, wybrać i określić pokrewne rodziny. Pamiętajmy też o powstawaniu i upowszechnianiu nowych, coraz doskonalszych pojęć, o zamykaniu szeregu terminów, jak też o zmianach określeń i nazw – w ślad za dynamicznie przekształcanym i chronionym coraz szerzej krajobrazem otwartym i zamkniętym (miejskim).

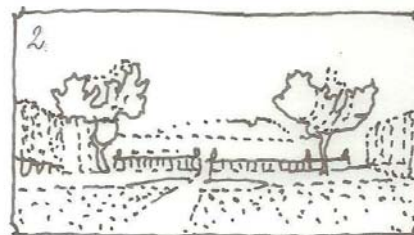
POJĘCIA DOTYCZĄCE PLANOWANIA W ARCHITEKTURZE KRAJOBRAZU²

Jeżeli przyjmiemy, że wiele aspektów „krajobrazu” sprowadzimy do badania jego cech fizjonomicznych, to jawi się on jako odczucie rzeczywiste lub fantazyjne otoczenia, w postaci statycznej lub dynamicznej. Tak więc „architektura krajobrazu” zajmuje się planowaniem i projektowaniem „jednostek” i „wnętrz ark”. Pierwszy z tych terminów oznacza część badanego krajobrazu, wyodrębnioną według określonych kryteriów formalnych i treściowych. Podzielenie i charakterystyka jednostek ark, pozwala na planistyczne uchwycenie „zasobów”. Należy tu zauważyć, że wymaga to podzielenia terenu na części względnie jednolite w sensie ukształtowania. Drugim kryterium jest sąsiedztwo specyficznych przyrodniczo jednostek „natury” (pokrycia szatą roślinną). Trzecim, często najważniejszym, są podziały przestrzeni, wprowadzone w wyniku „kulturowej” działalności ludzi (nie mylić z kulturalnym czy cywilizowanym gospoda-

Ryc. 1. Dawna droga forteczna pod Krakowem – półpanorama krajobrazu otwartego (autor Piotr Patoczka)

Fig. 1. Former fortress road near Krakow – semi-panorama of open landscape

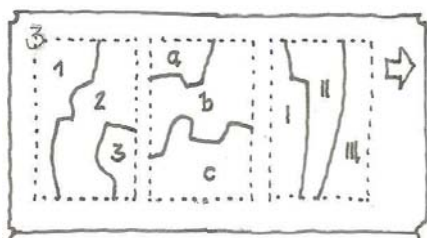

Ryc. 2. Ogród w Mogilanach – widok wnętrza konkretnego (autor Piotr Patoczka)

Fig. 2. Garden in Mogilany – view of defined interior

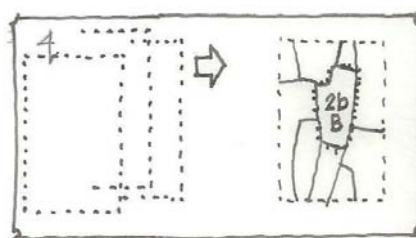
² R. Arnheim, 1978. *Sztuka i percepcja wzrokowa*, Warszawa, s. 16. Słowa mogą i muszą poczekać dopóki umysł nie wyłuska, z niepowtarzalności doznania, cech i spraw ogólnych, uchwytanych przez zmysły, dających się zmienić na pojęcie i nazwać [...].

rowaniem). Nałożenie na siebie tych trzech sieci podziałów daje efekt wyodrębnienia poszczególnych „jednostek ark”, a ich bilans i strefowe grupy tworzą „zasób architektoniczno-krajobrazowy”.

Ryc. 3. Schemat podziału według ukształtowania i pokrycia terenu (autor Piotr Patoczka)

Fig. 3. Diagram breakdown into land shape and cover

Ryc. 4. Zasada wyodrębnienia jednostki architektoniczno-krajobrazowej (autor Piotr Patoczka)

Fig. 4. Principle of exposing the architectural and landscape unit

Przyjmując ten bilans zasobności, dokonujemy na zbiorze jednostek oceny walorów, zgodnie z celem studium – a więc ich przydatnością dla kształtowania lub ochrony krajobrazu. Z kolei pozwala to na sformułowanie wskazań i wytycznych planistycznych, rozumianych jako ogólne ramy do prac projektowo-kompozycyjnych.

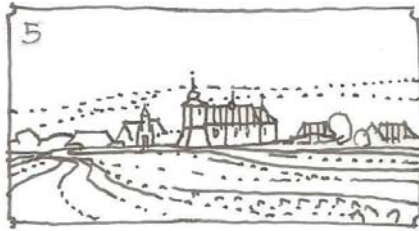
OKREŚLENIA POJĘCIA RDZENNEGO „KRAJOBRAZ”

Termin ten leży u podstaw budowanego systemu, a jego rozumienie określa sens i zakres specjalności. Ze względu na różne interpretacje wymaga wnikliwej, krytycznej analizy. Na ogół „krajobraz” jest kojarzony z obrazem otoczenia ukształtowanego pięknie przez naturę i ozdobionego przez ludzi. Jako źródło miłych doznań estetycznych staje się on tematem malarstwa pejzażowego. W tym też rozumieniu jest tłem opisów, obrazów i zdjęć. W europejskiej sztuce od pocz. XIX w. stanowi główny motyw kompozycji, tworzący określony nastrój, może też wyrażać symbole, a nawet być przedmiotem kultu.

„Krajobraz” to również, w innym nieco określeniu, obraz otoczenia ukształtowanego przez ludzi. W jednym przypadku głównym celem jego formowania jest użyteczność (uprawy), w innym znów istotne są walory estetyczne (parki i ogrody). Rozdzielenie tych dwu nurtów jest zresztą niemożliwe. Sztuka ogrodowa, wnosząc walory kompozycyjne, traktuje krajobraz³ jako przedmiot arty-

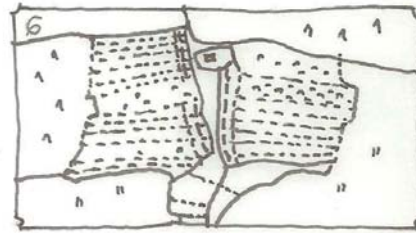
³ A. Böhm, 1981. *O budowie i synergii* wnętrz urbanistycznych, s. 83. Nawet wówczas, gdy wnętrze było dziełem natury, w korektach jego kształtu lub dekoracji znaleźć można dążenie do znaku. Kształt osoby symbolizował poznany świat, bywał okrągły jak widnokrąg lub prostokąt-

styczno-stylowego lub manierystycznego kształtowania. Nie sposób jednak pominąć znaczenia wielogatunkowego, różnowiekowego drzewostanu dla siedliska i natury facium. Również cmentarze, aleje, zieleń towarzysząca komunikacji, fortyfikacjom i wiele innych motywów, czynią krajobraz wspólnym dziełem natury i kultury.

Ryc. 5. Wieś w beskidzkim krajobrazie – linie prowadzące wzrok (autor Piotr Patoczka)

Fig. 5. Village in Beskidian landscape – lines leading the eye

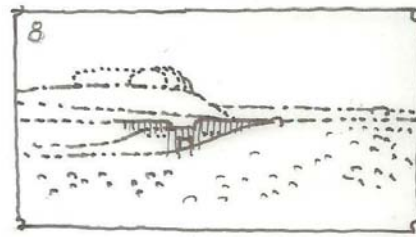
Ryc. 6. Rozplanowanie tradycyjnej wsi – postać krajobrazu (autor Piotr Patoczka)

Fig. 6. Layout of traditional village – landscape shape

Ryc. 7. Labiryntowe wnętrze lasu (autor Piotr Patoczka)

Fig. 7. Labyrinth forest interior

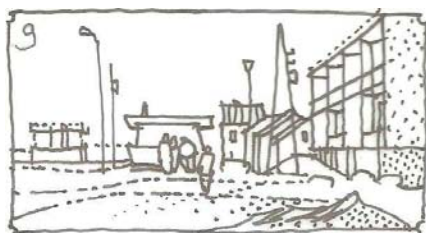
Ryc. 8. Jeden z fortów ukryty w krajobrazie (autor Piotr Patoczka)

Fig. 8. One of the forts hidden in the landscape

Nie mniej ważne jest użyteczne podejście do kształtowania krajobrazu tradycyjnych upraw rolnych, regulacja rzek i budowa otoczenia dróg. Forma nie tylko wynika z norm i zasad inżynierii, ale i z walorów widokowych. Umiejętne „wpisywanie” dzieła w najbliższe, ale także panoramiczne widoki to wartość dodawana przez mistrzów. Użyteczność formy i jej estetyczny wyraz mogą ze sobą harmonizować i w żadnym stopniu nie wykluczają się. Prawidłowość gospodarowania zazwyczaj odbierana jest jako piękno i logika krajobrazu, natomiast dewastacje i zagrożenia tworzą w widokach sekwencji wnętrz dysonanse. Umie-

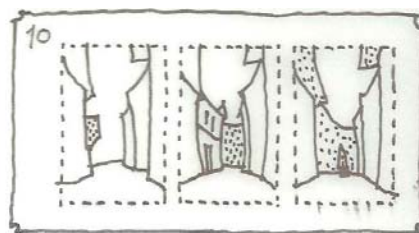
ny jak pole uprawne [...]. Dla Chińczyka jest nie do pomyślenia zlekceważenie zasady zwrócenia budynku na południe – z tego bowiem kierunku, zgodnie z tysiącletnią tradycją, przybywa szczęście i wszelka pomyślność [...].

jętność „czytania krajobrazu” pozwala dostrzec schnące czubki na konarach drzew, ostre, tnące linie sztucznych prostych granic czy bezsensowność skarp i nasypów zbyt rozbudowanych. W sensie pozytywnym szczególne miejsce w krajobrazie użytkowym zajmują historyczne dzieła inżynierii wojskowej, niemal naturalnie wkomponowane w otoczenie i maskowane zielenią (zjawisko mimikry).

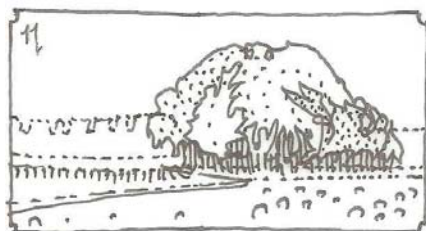
Ryc. 9. Krajobraz urbanizowany
(autor Piotr Patoczka)

Fig. 9. Urbanised landscape

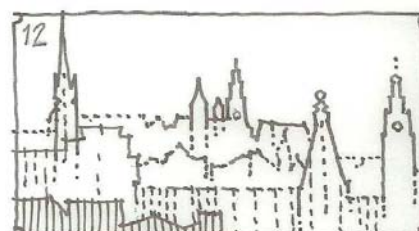
Ryc. 10. Elementy eksponowane we wnętrzu dawnej ulicy (autor Piotr Patoczka)

Fig. 10. Elements exposed in the interior of a former street

Ryc. 11. Samotnik dominujący we wnętrzu parkowym (autor Piotr Patoczka)

11. Loner as a dominant element in park interior

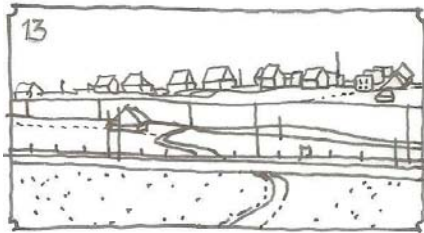
Ryc. 12. Fragment panoramy Starego Miasta w Krakowie (autor Piotr Patoczka)

Fig. 12. Fragment of panorama of the old town in Krakow

Dla przeciętnego obserwatora obraz otoczenia zawiera ścian wnętrza. Dla znawcy suma wyrywkowo odbieranych wrażeń składa się na obraz otoczenia zdeterminowanego w swym kształcie, a sekwencje wnętrz podobnych i ich szeregi sensownie prowadzą przez otwarty czy miejski krajobraz. Zapis historii naturalnej i wiekowego gospodarowania uczy też wartościować dawne i współczesne kompozycje – prowadząc nieraz do zaskakująco stonowanych, ale i prawdziwych, zobiektywizowanych ocen blokowisk i stref podmiejskich.

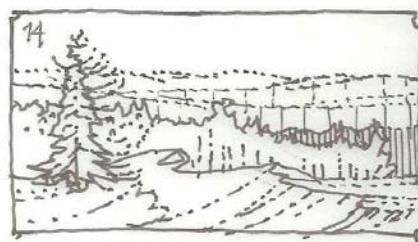
Postaci wnętrz, w których ściany dzielą, a bramy łączą konkretnie podzieloną przestrzeń; wnętrz, w których piękno formy, bogactwo treści i użyteczność funkcjonalna stają się oczywiste nawet dla przeciętnego, niewykształconego

odbiorcy. Takie rozumienie pojęcia krajobrazu stanowi ideał, do którego dążymy, doskonaląc terminologię specjalistyczną. Poprawne nazwanie i ściśle zdefiniowanie, źródłowe pojęcia, pozwalają opisać, a następnie odczytać walory fizjonomii otoczenia. Mamy równocześnie do czynienia z procesem rozwoju terminologii – zanikania jednych, a wdrażania drugich pojęć modelowanych na gruncie zarówno nauk przyrodniczych, jak i architektury, urbanistyki i planowania przestrzennego.

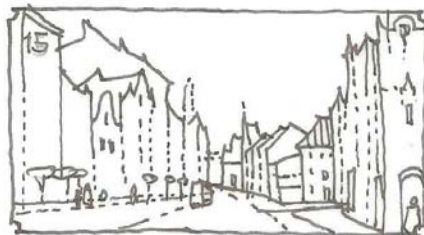
Ryc. 13. Widok zabudowy podmiejskiej
(autor Piotr Patoczka)

Fig. 13. View of suburban buildings

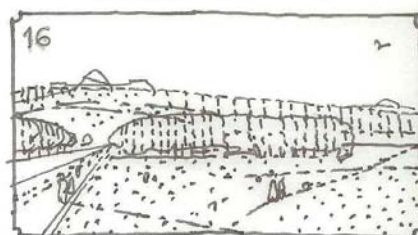
Ryc. 14. Wieloplanowy, rozległy widok gorczański
(autor Piotr Patoczka)

Fig. 14. Multi-perspective expansive view of Górców

Ryc. 15. Sekwencja wnętrza ulicy Karmelickiej
w Krakowie (autor Piotr Patoczka)

Fig. 15. Sequence of Karmelicka Street interior
in Cracow

Ryc. 16. Panorama Błoni krakowskich z dominującym
Kopcem Kościuszki (autor Piotr Patoczka)

Fig. 16. Panorama of Błonia Park in Cracow with
the Kościuszko Mound as a dominant element

Coraz szerzej „krajobraz” jest jednak pojmowany jako wyraz – fizjonomia otoczenia, ale i wnętrze labiryntów struktur naturalno-kulturowych, co pozwala na szeroką interpretację pojęcia odniesionego do skrajnie różnych typów i rodzajów, uwzględniającego zmienność, dominacje i ekspozycje: wnętrza i jednostek architektoniczno-krajobrazowych. Pierwsze to kompozycyjnie wyodrębnione postaci otoczenia, a drugie to względnie jednolite części planistyczne. Jedne bez drugich „żyć nie mogą”, bo pojedyncze wnętrza reprezentuje tzw. zespół wnętrza podobnych, a ten z kolei zapisany w rysunku planu, staje się przedmiotem projektu w skali zagospodarowania poszczególnych działek.

POJĘCIA DOTYCZĄCE KOMPONOWANIA (PROJEKTOWANIA KRAJOBRAZU)

Poprzednie planistyczne pojęcia, zastosowane w studium ark, pozwalają załedwie na ogólne sformułowania tego, co szczegółowo ma zostać „zaprojektowane” i tu musimy sięgnąć do kategorii „wnętrza” jako odpowiedniej w skali i szczegółowości postaci. Posługując się tą postacią krajobrazu, o określonej formie i treści, możemy pragmatycznie zapisać, a następnie kształtować te jednostki kompozycyjne. Oczywiście podstawą do wyodrębnienia „wnętrza” są ściany i bramy (wiążące je z sąsiednimi). Płaszczyzn pozioma ukonkretnia tę strukturę, a sklepienie zamyka wnętrze ponad naszymi głowami. Ponadto jedna lub wiele brył stojących skupia lub rozbija tę postać. Charakterystyka elementów wnętrza ułatwia określenie granic konkretnych lub rozmytych, wskazuje na ich proporcje i kolorystykę, a nawet okresową zmienność.

Obciążeni czy też uzbrojeni w tę wiedzę, możemy w końcu sensownie i pragmatycznie „projektować krajobraz” w formie otwartego, wiejskiego otoczenia, ale też w labiryntach śródmiejskich. Wizja kształtowania i ochrony wnętrza może dotyczyć ich elementów, zespołów wnętrza głównych i podporządkowanych (o prostym lub złożonym układzie), aby w najszerszym ujęciu osiągnąć skalę panoramy. Projekt wyrażamy zarówno w formie graficznej, jak i opisowej, zgodnie z obowiązującymi w architekturze, urbanistyce i planowaniu przestrzennym zasadami, a jednak istotna decyzja o wyglądzie miejsca rozstrzyga się w szeregu następujących po sobie widoków z poziomu człowieka. Tu zachwyca nas różnorodność i bogactwo wizji „kompozytora” lub monotonia utworu.

PODSUMOWANIE

Zarysowany załedwie problem terminologii i architektury krajobrazu poparto licznymi szkicami, by bardziej dosadnie, co jest specyfiką tej dyscypliny, przekazać informacje o fizjonomii otoczenia. Niektórzy przyznają zapewne rację stwierdzeniom o zapożyczeniach nazw i specyfice definiowania tych pojęć. Inni, czytając jakiś opis krajobrazu w formie poetyckiej, zachwycają się formą żywego języka – i być może będą się go domagali w opisie technicznym, który wszyscy muszą zrozumieć jednoznacznie. Znajdą się zapewne i tacy, którzy przez lata studiując architekturę krajobrazu, uwierzyli, że jest to sztuka wymagająca i prozy, i poezji, i rzeźby, i malarstwa, a wszystko to zależy od Twórcy...

PIŚMIENNICTWO

- Arnheim R., 1978. *Sztuka i percepcja wzrokowa*, Wyd. WAiF.
Bogdanowski J., 1976, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Warszawa.
Böhm A., 1981, *O budowie i synergii wewnątrz urbanistycznych*, Kraków.
Heidegger M., 1977, *Budować, mieszkać, myśleć*, Warszawa.
Wallis A., 1971. *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, Warszawa.
Wejchert K., 1974. *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Warszawa.

TERMS USED IN LANDSCAPE ARCHITECTURE

Abstract. The terminology of landscape architecture is based on two concepts: the unit and Ark Interior. These in turn are linked with a group or family of names and source terms to create a set with fuzzy boundaries derived from architecture, urban planning and spatial planning; in its aspects related to the nature and culture, this collection must be constantly improved for easy and unambiguous communication of expert information.

Key words: landscape architecture, unit and Ark Interior, composition

Artykuł w publikacji zrealizowano w ramach projektu „Politechnika XXI wieku – Program rozwoju Politechniki Krakowskiej – najwyższej jakości dydaktyka dla przyszłych polskich inżynierów” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego; umowa nr UDA-POKL.04.01.01-00-029/10-00.